

Latvijas Universitātes absolvents Pēteris Ārends – Pieminekļu valdes darbinieks

Pēteris Ārends, Graduate of the University of Latvia – Employee at the Board of Monuments

Indulis Zvirgzdiņš

Madonas Novadpētniecības un mākslas muzejs
Skolas iela 12, Madona, LV-4801
E-pasts: i.zvirgzdins@madona.lv

Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultātes students Pēteris Ārends (1900–1960) pēc Paula Kundziņa ierosinājuma iesaistījās Pieminekļu valdes darbā un strādāja tajā līdz aizbraukšanai no Latvijas 1944. gada rudenī. Ar viņa līdzdalību veidots Brīvdabas muzejs, viņš piedalījās viduslaiku pilsdrupu saglabāšanā, piļu pārbūvju projektēšanā, gatavoja publikācijas par dažādiem celtniecības, etnogrāfijas pieminekļiem, apkopoja ziņas par būvniecību Latvijas Republikā. Latvijā mūsdienās dabā skatāmi pāris viņa realizēto projektu. Raksta sagatavošanā galvenokārt izmantoti Pieminekļu valdes sēžu protokoli, kas glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā.

Atslēgvārdi: Pēteris Ārends, Brīvdabas muzejs, etnogrāfija, LU Arhitektūras fakultāte.

Pēteris Ārends dzimis 1900. gada 17. jūnijā kā Vestienas pagasta “Rizgu” sētas saimnieku Jāņa (1877–1915) un Matildes (1880–1944, dzimusi Brucere) vecākais dēls. Viņam bija brāļi Osvalds (1902–1975), Teodors (1906–1997) un māsa Milda Elizabete (vīra uzvārdā – Smilga). Pēc tēva nāves saimniecību ar laiku pārņēma Osvalds Arents. Vēlākā arhitekta uzvārds rakstīts dažādi. Piemēram, iesniegums par uzņemšanu augstskolā 1920. gada augustā parakstīts *Pēteris Arents* [1]. Vestienieša 30. gadu pasē rakstīts *Ārends*, tā viņš parakstīja arī savas tālaika publikācijas, taču citiem ģimenes locekļiem lietotas uzvārda formas *Arents*, *Arents*, *Ārents*.

Vestienā Pēteris mācījās pagasta un draudzes skolā, bet Pirmā pasaules kara laikā nokļuva Harkovas guberņā. No 1915. gada viņš mācījās Volčanskas reālskolā, 1919. gada aprīlī beidza tās septīto klasi jeb papildklasi un ieguva tiesības stāties augstskolā [1, 5. lpp.]. Vestienas pagasta izziņa liecina, ka dzimtenē pūsis kā bēglis atgriezies 1920. gadā [1, 2. lpp.]. Te viņu drīz vien iesauca Latvijas armijā. Jauneklis dienēja Apsardzības ministrijas Kara būvju un ēku valdes darba rotā Rīgā, tas nedaudz sasauca ar nākamo profesiju. Augustā komandieris kareivim Pēterim Arentam atļāva iestāties Latvijas augstskolā un no dienesta brīvajā laikā apmeklēt tās nodarbības, viņš tika uzņemts Arhitektūras fakultātē.

1. attēls. Pēteris Ārends

Arhitektūras fakultāte Latvijas Augstskolā turpināja kādreizējā Rīgas Politehniskā institūta izglītošanas tradīciju šai jomā. Pirmajās pārrunās par fakultātes dibināšanu 1919. gada vasarā iesaistījās RPI Arhitektūras nodaļas bijušais dekāns Vilhelms fon Striks (1864–1928), tās bijušais mācībspēks Eižens Laube (1880–1967) un tās absolventi Pauls Kundziņš (1888–1983) un Augusts Malvess (1878–1951). Starp dibinātājiem min arī Ernestu Štālbergu (1883–1958) [2, 14. lpp.], taču viņš no Padomju Krievijas atbrauca tikai 1921. gadā. Dekāns pirmos divus gadus bija E. Laube, 1922./1923. mācību gadā viņu nomainīja P. Kundziņš. Šie abi vīri kopš fakultātes izveidošanas vadīja katrs savu arhitektūras darbnīcu studentiem. P. Ārends kopš studiju sākuma iesaistījās P. Kundziņa vadītajā darbnīcā, pēdējais ietekmēja vestienieša turpmākās gaitas, tai skaitā darbu Pieminekļu valdē. P. Kundziņš kopš fakultātes dibināšanas studentiem lasīja kursu “Latvijas arhitektūra un tēlotāja māksla”, vēlāk arī “Pieminekļu uzturēšana”. Mācību vajadzībām fakultātē ar studentu līdzdalību tika veidots Pieminekļu arhīvs. Sākumā to pārziņāja Jānis Rutmanis (1894–1978), 1924.–1930. gadā P. Ārends, kas tolaik skaitījās fakultātes subasistents, pēc viņa Leons Plauciņš (1903–1993). Kursā “Pieminekļu uzturēšana” studentiem bez teorētiskā pārbaudījuma bija jāsaģatavo arī praktiskais darbs – kāda objekta uzmērījums un apraksts, par lielākām celtnēm vai cita veida objektiem materiālu apkopoja studentu grupa. No šī praktizēšanās darba tad arī veidojās fakultātē Pieminekļu arhīvs – fotoattēli, zīmējumi, uzmērījumi un apraksti par dažādiem celtniecības, arī mākslas, objektiem, arhitektūras vēsturei tas bija nozīmīgs. Četrdesmito gadu beigās līdz ar Latvijas Valsts universitātes vadības centieniem likvidēt Arhitektūras fakultāti iznīcināšanai bija paredzēts arī Pieminekļu arhīvs, daļu tā gan paglāba Jurijs Vasiļjevs (1928–1934).

Fakultātes pirmajos gados kārtējie absolventi, skaitā līdz pieci, mācības bija sākuši jau Politehniskajā institūtā. 1930. gadā vienlaikus ar P. Ārendu diplomu ieguva vēl astoņi arhitekti [3, 250. lpp]. Fakultāti dibinot, studiju kurss tika plānots pieciem mācību gadiem, vēlāk to paredzēja par pusgadu – vienu semestri – saīsināt.

Dzīvē gan tas izrādījās gandrīz divkārt garāks – “ar laiku redzēja, ka faktiski studiju laiks tiem, kas var nodoties tikai darbam Universitātē, sniedzas pie 7 gadiem, bet tiem, kas blakus studijām strādā arhitektūras praksē, vajadzīgi caurmērā 10 gadi” [2, 112. lpp.]. Vestienietis students bija vairāk nekā desmit gadus, arhitekta grāds viņam piešķirts 1930. gada 20. decembrī [4].

1924. gada novembrī izveidota Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultātes studentu biedrība, kuras mērķis bija “sekmēt savu biedru studijas celtniecībā un citās tēlotājās mākslās, izkopt biedros Latvijas nacionālās mākslas problēmu izpratni, kā arī ņemt dalību tautas mākslinieciskās kultūras veicināšanā” [2, 167. lpp.]. 1927./28. mācību gadā tās priekšsēdētājs bija P. Ārends.

1931. gada 27. septembrī arhitekts salaulājās ar vestienieti Mariju Auziņu, abiem bija meita Aina (1932) un dēls Juris (1937).

Kā jau minēts, Latvijā Ārenda darba gaitas divus gadu desmitus saistījās ar Pieminekļu valdi. Šīs iestādes fondā Latvijas Valsts vēstures arhīvā atrodas darbinieka personīgā lieta, taču tajā ziņu nedaudz. Raksta sagatavošanā galvenokārt izmantoti Pieminekļu valdes sēžu protokoli (1923–1940), kas glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā.

Pieminekļu valdes dibināšanu paredzēja Saeimas 1923. gada 15. jūnijā pieņemtais “Likums par pieminekļu aizsardzību” [5]. Norādīts, ka jāsargā “kustamus un nekustamus pieminekļus, kuriem ir arheoloģiska, etnoloģiska, vēsturiska vai mākslas vērtība, un kuru uzglabāšana ir Latvijas valsts un tautas interesēs”. Tālāk noteikts, ka “3. Aizsargājamais pieminekļus pārzin pieminekļu valde, kura ir atbildīga izglītības ministram. 4. Pieminekļu valde sastāv no izglītības ministra iecelta priekšsēdētāja, kurš gādā par pieminekļu valdes lēmumu izpildīšanu, un četriem uz 3 gadiem ievēlētiem lietpratējiem arhitektūrā, arheoloģijā, vēsturē vai mākslas vēsturē, kā locekļiem. Divus no šiem lietpratējiem ievēl Universitāte, vienu Mākslas akadēmija, vienu Etnografiskais muzejs”. Likumā uzsvērto etnoloģisko nozīmi mūsdienās mēs saucam par etnogrāfisku.

Norādīti Pieminekļu valdes uzdevumi: jāsastāda aizsargājamo pieminekļu saraksti, par katru tajā iekļaujamo pieminekli lemjot atsevišķi, jāsagatavo noteikumi par pieminekļu pieteikšanu, aizsardzību, uzturēšanu, jāpārtrauga pieminekļu aizsardzība, jāgatavo valdības rīkojumu projekti pieminekļu lietās, jāizstrādā un jāiesniedz izglītības ministram budžets pieminekļu aizsardzībai. Par pieminekļa iekļaušanu sarakstā jāinformē tā īpašnieks, kurš noteiktā laikā var lēmumu apstrīdēt tiesā. Pieminekļi jākopj par īpašnieka līdzekļiem, bet pēc valdes ieteikuma tam var izsniegt arī valsts pabalstu.

Pirmā Pieminekļu valdes sēde notika 1923. gada 18. septembrī [6]. Sākotnējos piecus gadus izglītības ministra ieceltā valdes priekšsēdētāja pienākumus pildīja Maskavas Arheoloģijas institūtā studējušais Fridrihs Ozoliņš (1879–1950), tad vēl atkārtoti 1931.–1932. gadā. Pāris gadus valdes priekšsēdētājs bija teologa izglītību ieguvušais Pauls Gailītis (1869–1943). Likumā noteiktie pirmie LU pārstāvji bija mākslas zinātnieks Ernests Felsbergs (1866–1928), kas gan pēc trijiem mēnešiem aizņemtības dēļ no pienākumiem atteicās, un Pauls Kundziņš; no Mākslas akadēmijas arhitekts Pēteris Feders (1868–1936) un Valsts vēsturiskā muzeja (tobrīd

Etnogrāfiskā muzeja) direktors Matīss Siliņš (1861–1942). Nedēļu vēlāk par tehnisko vadītāju valdē pieņēma vēsturnieku Arturu Štālu (1897–1951), kas jau kopš 1919. gada beigām Izglītības ministrijā ieņēma kultūras vērtību aizsardzības pilnvarnieka amatu [7, 80. lpp.]. Minēti arī citi iespējamie tehniskā vadītāja amata kandidāti – Ernests Brastiņš, Zelmārs Lancmanis, Eduards Šturms. Pēc gada A. Štāls kļuva par inspektoru. Valdes priekšsēdētāja atalgojumu pielidzināja LU profesora algai, valdes locekļiem alga divreiz mazāka, tehniskajam vadītājam sākumā – nepilni 200 lati mēnesī. 10. novembra valdes sēdē sadalīja atbildīgos par darba virzieniem: Kundziņš – arhitektūra, Ozoliņš – arheoloģija, Siliņš – etnogrāfija. Vēlāk valdes locekļu skaits pieauga – tur iekļāva četrus universitātes izvirzītus speciālistus (lietpratējus arheoloģijā, arhitektūrā, etnogrāfijā, vēsturē vai mākslas vēsturē), Valsts arhīva direktoru, Valsts vēstures muzeja direktoru, Valsts mākslas muzeja direktoru. Šie cilvēki no sava vidus uz diviem gadiem ievēlēja valdes priekšsēdētāju, kam tas vairs nebija pamatdarbs kā sākumā. Valdes loceklis bija arī vecākais pieminekļu inspektors, atsevišķās valdes sēdēs tika pieaicināts Kara muzeja direktors, ja spriests par viņa jomas jautājumiem.

Algoto Pieminekļu valdes darbinieku nebija daudz, to skaits mainījās arī atkarībā no valdei atvēlētā budžeta. Uz vietām kā valdes pārstāvji sabiedriskā kārtā darbojās apstiprinātie līdzdarbinieki, kuru zināšanas, pieredze un arī intereses bija dažādas. Palaikam pie Pieminekļu valdes vērsās arī dabas objektu (pieminekļu) jautājumos, kaut arī tas nebija ar likumu noteikts kompetenču uzskaitījumā.

1924. gada vasarā tika plānots pirmais lielākais praktiskais darbs – ekspedīcija Liepājas apriņķī, lai pēc materiāliem pārbaudītu apriņķī esošus un vēl iepriekš neuzskaitītus pieminekļus, vāktu dāvinātus un pirktus priekšmetus. Vēlākajos gados līdzīgi pasākumi rīkoti Cēsu, Daugavpils, Ilūkstes, Ludzas, Kuldīgas, Madonas, Rēzeknes, Talsu, Tukuma apriņķī. Pirmās ekspedīcijas vispārējā vadība uzdots F. Ozoliņam, par darba veicējiem nolēma aicināt LU Arhitektūras fakultātes un Mākslas akadēmijas studentus. Pēc šīs izvēles noprotams, ka par svarīgu darba daļu uzskatīta zīmējumu gatavošana, arī celtniecības objektu aprakstīšana. Savukārt arheoloģiskajās ekspedīcijās lielākoties aicināja LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes Vēstures nodaļas studentus.

Par grupu vadītājiem Liepājas apriņķa ekspedīcijai izvēlēti Ksavers Oskars Andermanis, Pēteris Ārends, Jūlijs Biķis, Alma Dunga, Roberts Kiršbergs, Jānis Rengarts un Osvalds Tilmanis, tie visi bija arhitektūras studenti [8, 99. lpp.]. Noprotams, ka grupā kopā darbojās divi ekspedīcijas dalībnieki, no kuriem viens bija vadītājs. Tā atalgojums 120 lati, palīgam – 100 lati. Šī ir pirmā valdes sēžu protokolos fiksētā sasaiste ar Pēteri Ārendu. Rudenī P. Ārendam atļauts iepazīties ar Pieminekļu valdē savāktiem materiāliem [8, 128. lpp.], iespējams, tika veikta to salīdzināšana ar fakultātē esošo. 1926. gada maijā atzīmēts, ka Pieminekļu valdes darbinieks Ārends dāvinājis grāmatu *Nordischer Almanach 1806* [8, 214. lpp.]. Sākot ar 1927. budžeta gadu (no 1. aprīļa), Pieminekļu valdē tika izveidota preparatora štata vieta, amatā apstiprināja P. Ārendu. No 1928. gada pavasara līdz 1932. gada sākumam (ar dažiem izņēmumiem) Ārends rakstīja valdes sēdes protokolus.

Kā būtisks Pieminekļu valdes veikums vērtējama 1924. gada februārī izlemtā Brīvdabas muzeja organizēšana. To ierosināja Pauls Kundziņš, kas pirmkārt

atsaucās uz Zviedrijas Skansena (brīvdabas muzejs) un arī Norvēģijas pieredzi. Sākumā runāja par muzeja iespējamo izvietojumu Mežaparkā, 1926. gada vasarā tomēr izvēlēta Juglas ezera piekraste. Šeit plānoja iekārtot Latvijas etnogrāfisko novadu zemnieku sētu kompleksus ar tiem raksturīgajām celtnēm. Ierīkošanu sāka ar Vidzemes sētu. Pirmās ēkas pārvešana neapšaubāmi saistāma ar Pēteri Ārendu. 1927. gada novembrī nojauc arhitektūras studenta dzimtās mājas kaimiņa Reiņa Baloža riju (Vestienas pagastā tuvu blakus bija četras līdzīga nosaukuma sētas: Arentu “Kalna Rizgi”, Baložu “Rizgi”, Lauru “Jaunrizgi” un Medņu “Rizgas”), rijas būvmateriālus pārveda uz Juglas piekrasti, un kā pirmo 1928. gadā to uzstādīja nākamā muzeja teritorijā. Pārcelšanas laikā ēkas vecumu vērtēja uz pusotru gad-simtu. Celtnes nojaukšanu fotonegatīvos fiksēja Pēteris Ārends. Viņš bija arī tas, kas Vidzemes sētai izvēlējās ap 1780. gadu būvēto dzīvojamo ēku (priekšnams, virtuve un viena apdzīvojama telpa, apakšā pagrabs) Vestienas “Skaldās”. No īpašnieces Maijas Valeskalnes to atpirka par 300 latiem (naudu izmantoja jaunas ēkas uzcelšanai “Skaldās”). Veco māju nojauc 1929. gada maijā, atkal darbu fotografējot P. Ārendam. Sākumā gan iegūtos būvmateriālus nokrāva turpat “Skaldās”, muzejā ēku uzstādīja 1931. gadā. 1933. gada rudenī ar Ārenda starpniecību Brīvdabas muzejam par 10 latiem iegādātas senmantas no Toma Medņa Vestienas “Rizgās” [9, 44. lp.]. Vēl vienas Vidzemes celtnes – Tirzas “Ķoderu” pirts – pārvešanu uz muzeju organizēja LU Arhitektūras fakultātes studentu biedrība [10, 269. lp.]. Atzīmēts, ka tā muzejā būs pirmā ēka ar lubu jumtu. Šāds sabiedriskas organizācijas atbalsts Brīvdabas muzejam nebija vienīgais, zināma arī studentu vienotnes “Lidums”, mazpulku, skautu līdzdalība, bet studentu biedrības rīkošanās droši vien notika saziņā ar Ārendu. Pēc viņa ierosinājuma 1934. gadā uz muzeju pārcēla arī Ādažu pagasta “Grotkaltiņu” kūti. Pie Vidzemes tautas celtniecības objektiem piederēja arī kādreizējā dzīvojamā rija-skola. Tās pārvešanu no Valmieras 1933. gadā organizēja arhitekts Ārends pēc Izglītības ministrijas piekrišanas [9, 20. lp.], jo celtni pirms tam izmantoja kā Valmieras kurlmēmo skolas malkas šķūni.

Pasaules ekonomiskās krīzes sekas Latvijā izjuta ar laika nobīdi. 1932. gada sākumā tā skāra arī Pieminekļu valdi. Ar Izglītības ministrijas 12. februāra rīkojumu tika likvidēts algotā valdes direktora postenis [10, 170. lp.]. Viņa pienākumus uzdeva kādu laiku pildīt inspektoram A. Štālam. Notika arī štatu samazināšana, atlaida piecus darbiniekus. Etnogrāfijas nodaļas tautas celtniecības daļu šai reizē pievienoja Arhitektūras nodaļai, 1. marta valdes sēdē nolēma agrākās nodaļas saukt par nozarēm. Inspektoru pienākumus sadalīja teritoriāli. Vecākajam inspektoram Štālam jāpārzina Vidzeme un Rīga, par Latgali atbildīgs inspektors Boļeslavs Brežgo (1887–1957). Inspektoram Kurzemē uzsvērtā arheologa zināšanu nepieciešamība, par to kļuva Eduards Šturms (1895–1959), tika gan pārrunāta iespēja šai amatā iecelt Ārendu, kurš palika Pieminekļu valdes algoto darbinieku skaitā. 1932. gada pavasarī Štāls norādīja, ka valdē esot gan reģistrēti pieminekļi, bet nepietiekoša uzmanība pievērsta to pārraudzībai un aizsardzībai. Etnogrāfijas nozares darbs pamatā jāsaskaņo ar Brīvdabas muzeja vajadzībām. Brīvdabas muzeju atklāja 1932. gada 13. maijā, kad daļēji bija sakomplektēta Vidzemes sēta, uz Juglas ezera piekrasti arī pārvesta Latgales Dricēnu pagasta pirts.

Uz Brīvdabas muzeju pārvietoja divu vecu koka dievnamu ēkas. 1935. gadā uzslēja 18. gs. sākuma luterāņu baznīcas guļbūvi no Usmas Rendas pagastā, nākamajā gadā tās iepriekšējā vietā Brīvdabas muzejs organizēja jaunas koka baznīcas būvniecību. Projektu gatavoja P. Kundziņš, piedaloties Ārendam, būvdarbus Usmā vadīja P. Ārends un J. Jaunzems. Latvijas pretējā malā, Ilūkstes apriņķa Vecbornē, arī bija koka luterāņu baznīca, kas iekļauta pieminekļu sarakstā. 1936. gada jūlija vidū secināts, ka tai nepieciešams lielāks remonts, ko draudze nespēj izdarīt. F. Balodis pārrunāja stāvokli ar Bornes draudzes pārstāvjiem un baznīcu virsvaldi, saņēma piekrišanu pārvietot celtni uz muzeju. Savukārt arhitekts Ārends 1937. gada vasarā izstrādāja projektu mūra baznīcai Vecbornē un bez atlīdzības nodeva to draudzei. Kad rudenī Bornes draudze lūdza Pieminekļu valdei pilnvarot arhitektu uzņemties celtniecības būvniecību, tika atbildēts, ka valsts iestāde šādu pilnvarojumu nevar uzņemties, tāpēc vēlams pie Ārenda vērsties privāti [9, 136. lp.]. Jaunceltā baznīca iesvētīta 1939. gada 29. oktobrī.

Kā minēts iepriekš, Pieminekļu valdes sastāvs tika paplašināts, no 1932. gada oktobra priekšsēdētāja amatu līdz 1940. gadam atkārtoti ieņēma arheologs, LU profesors Francis Balodis (1882–1947). 1933. gada rudenī ar Pieminekļu valdi saistīts skandāls. Ilggadējo darbinieku, tobrīd vecāko inspektoru Arturu Štālu 26. septembrī arestēja sakarā ar aizdomām par līdzekļu izšķērdēšanu un piesavināšanos, nākamā gada novembrī viņam par to piesprieda trīs gadus pārmācības namā. Par vecāko inspektoru tad iecēla Voldemāru Ģinteru (1899–1979), savukārt Ārendu – par inspektoru Latgalē atbrīvotā B. Brežgo vietā [9, 36. lp.]. Gatavību atkāpties no Pieminekļu valdes priekšsēdētāja amata izteica Francis Balodis, taču pārējie valdes locekļi nobalsoja par uzticēšanos viņam.

1934. gada 16. martā Ārendam uzdeva Brīvdabas muzeja tehnisko pārzināšanu [9, 48. lp.]. 1935. gada 22. janvārī valde nolēma sēžu protokolu rakstīšanu turpmāk uzticēt arhitektam Ārendam, katru reizi par protokola sagatavošanu maksājot 20 latus, jo tas viņam jāveicot ārpus uzliktajiem pienākumiem [9, 53. lp.]. No tā paša gada 16. oktobra viņu iecēla par valdes vecāko inspektoru Raula Šnores (1901–1962) vietā [9, 95. lp.]. Vestienieša pienākumus Brīvdabas muzejā un arī sēžu protokolēšanā tobrīd pārņēma arhitekts Jānis Jaunzems (1903–1978). Sākot ar 1936. gada 6. martu, vecākais inspektors regulāri piedalījās Pieminekļu valdes sēdēs. Darbu viņš turpināja padomju gadā, kad Izglītības tautas komisariātā tika izveidota Muzeju un pieminekļu aizsardzības daļa Ulriha Būcena (1867–1953) vadībā. Ārends tajā bija vecākais inspektors, daļas vadītāja vietnieks [11]. Vācu okupācijas laikā Izglītības un kultūras ģenerāldirekcijas Zinātnisko iestāžu un vispārīgo lietu departamentā atkal darbojās Pieminekļu valde (priekšnieks Verners Teffers (1893–1958)), kurā Ārends bija vecākais inspektors-arhitekts [12].

Trīsdesmitajos gados vestienietis vairāk iesaistīts arī vēsturiskās arhitektūras saglabāšanā un aprakstīšanā. Rastrelli projektētā Rundāles pils agrārreformas gaitā bija nodota dalīti Latvijas Kara invalīdu savienībai un pagastam pamatskolas iekārtošanai. Baroka arhitektūras parauga uzturēšana, Pieminekļu valdes ieskatos, nebija īpaši veiksmīga. 1932. gadā kara invalīdiem piešķirto daļu pārņēma Izglītības ministrija, sākās aktīvāki remontī, ko gan nevar saukt par restaurāciju mūsdienu

izpratnē. Paveikto pārraudzīja Ārends, viņš vērtēja arī remontdarbus Jelgavas pilī, tāpat Šlokenbekā. Uz Rundāli 20. gs. 30. gadu otrajā pusē tika nolemts pārvietot sakrālās mākslas paraugus no Valsts vēsturiskā muzeja, kā arī daļu Latvijas Valsts arhīva, tos dokumentus, kurus retāk izmantoja. Abu šo iestāžu vadītāji iekļāvās Pieminekļu valdes sastāvā. Ārends uzraudzīja arī darbus ordeņa laika pilsdrupu saglabāšanā Cēsīs, Koknesē, Siguldā, apsekoja tās Ludzā, Rēzeknē; vispār jau oficiālā attieksme pret viduslaiku pilīm nebija īpaši saudzējoša. Pēc arhitekta 1933. gadā izstrādāta projekta Turaidas pils torni četrus gadus vēlāk pārbūvēja skatu torņa vajadzībām. Savukārt Brīvdabas muzejam viņš projektēja kioska ēku – savā ziņā tautisku vasaras kafejnīcas būvi, ko muzejs iznomāja privāttirgotājam.

Kā darba uzdevums 1934. gada 16. marta valdes sēdē minēts – vecākajam inspektoram V. Ģinteram un arhitektam P. Ārendam jāsastāda katalogs par Zemgales hercogu kapenēm Jelgavas pilī [9, 46. lp.]. Brošūra 1934.–1940. gadā iznāca trīs atkārtotos izdevumos, tāpat trīs reizes izdots ceļvedis pa Rundāles pili. Attiecīgais teksts iepriekš publicēts arī žurnālā “Ekskursants”. Arhitekts sagatavoja būvvestures aprakstu greznajam F. Baloža un L. Liberta rediģētajam 1938. gada izdevumam “Rīgas pils”. Teksta autors par darbu saņēma 15 grāmatas eksemplārus [13, 1. lp.]. Ārends piedalījās arī rakstu krājuma sagatavošanā par Talsu novadu [14]. Vairākkārt viņa pētījumi atzīmēti ar Krišjāņa Barona prēmiju: “Latviešu istabietas un skali, sveces, lukturi” [15] 1932. gadā, “Latviešu istabas apkure” 1935. gadā (rokrakstā) un “Kurzemes sēta” [16] 1936. gadā. Žurnālā “Senatne un Māksla” publicēts apkopojošs raksts par sabiedriski nozīmīgo būvniecību Rīgā pēc Latvijas Republikas nodibināšanas [17], sekoja tēmas paplašinājums, aptverot arī pārējo Latviju [18]. Tur lasāms arī pārskats par Pieminekļu valdes darbu [19].

Kara laikā iespiesti apraksti par 1941. gada vasarā izpostītām Rīgas celtnēm – Melngalvju namu un Pētera baznīcu. Grāmatas iznāca latviešu un vācu valodā, okupācijas iestādes centās lielāku uzmanību pievērst ar vācu kultūru sasaistāmiem objektiem, bet autors uzsver to vispārējo kultūras vērtību. Par baznīcu rakstīts: “1941. gada vasarā kara iznīcinošo spēku pie sevis sāpīgi izjuta Rīgas pilsēta. Nedaudz dienās un pat stundās liesmām par upuri krita daudzas ēkas un starp tām vairāki neaizstājami vēstures un arhitektūras pieminekļi līdz ar vēsturisko sv. Pētera baznīcu. 29. jūnijā – Pēterdienā – kara troksnī degdams sabruka Rīgas S. Pētera baznīcas tornis, kas līdzšinējā veidā nepārtraukti pastāvēja kopš 1746. gada, kad meistars Vilberns (Wülbern) atjaunotajam tornim uzlika gaili. Augstais mākslinieciski veidotais tornis tātad ap 200 gadus bija zīmīgākais vaibsts senās Hanzas pilsētas Rīgas sirmajā sejā. Sv. Pētera tornis bija Rīgas pazišanas zīme un pilsētas simbols.” [20]

Ārends un mākslas vēsturnieks Jānis Siliņš (1896–1991) 1938. gada pavasarī trīs mēnešus kopā ar Dānijas, Igaunijas, Lietuvas, Polijas, Somijas, Vācijas un Zviedrijas speciālistiem piedalījās Stokholmas Baltijas institūta rīkotosursos, arī pats tur referēja par tēmu “Latvijas baroka arhitektūra” [21]. Saistībā ar darbošanos Brīvdabas muzejā viņam iepriekš lūdza īpašu uzmanību pievērst koku konservēšanas pieredzei Skandināvijā. Nākamajā ziemā arhitekts saņēma Zviedrijas Vāsas II šķiras bruņinieka ordeni [22], sava loma apbalvojuma piešķiršanā bija arī viņa līdzdalībai zviedru tautas mākslas izstādes organizēšanā Rīgas pilī četrus gadus iepriekš.

2. attēls. Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātes Vēstures nodaļas studenti, kas 1940. gada maijā piedalījās seminārā par pieminēkļiem. Galda galā no kreisās: Pēteris Ārends, Francis Balodis. Daļa studentu strādāja Pieminēkļu valdē vai tās pakļautībā (Latvijas Vēstures muzejā, Brīvdabas muzejā)

Kopš 1940. gada sākuma Ārends bija arī Latvijas Vēstures institūta profesora Franča Baloža vadītās Senvēstures nodaļas līdzstrādnieks, četri pārējie nodaļā iekļautie darbinieki bija arheologi [23].

Pieminams Ārenda veikums ārpus tālaika Pieminēkļu valdes uzdevumiem – kopā ar tēlnieku Kārli Baumanī-Zemdegu (1894–1963) veidotais Raiņa kapa pieminēklis, šobrīd valsts nozīmes mākslas pieminēklis Nr. 6969. 1931. gada beigās izsludinātajam projektu konkursam arhitekts piedāvāja vispārējo novietojumu un rotundas plānojumu, tēlnieks – centrālo skulptūru. Rotonda ar aizmugures sienu un kolonnām no Allažu šūnakmens izveidota 1932. gada septembrī, skulptora darbs tapa trīs gadus vēlāk [24].

1944. gada rudenī Ārendu ģimene aizbrauca no Latvijas, 40. gadu otrajā pusē viņi mitinājās bēgļu nometnē Hānavā, kur arhitekts ar savām gleznām piedalījās latviešu mākslas izstādē. 1949. gada pavasarī ģimene caur Neapoli Itālijā devās uz Austrāliju. Sākumā vestienietis bija zīmētājs, vēlāk arhitekts grupā, kas projektēja skolu celtniecību. Pēteris Ārends miris Sidnejā 1960. gada 27. decembrī.

VĒRES

1. Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LVVA), 7427. f., 1. apr., 1391. l., 1. lp.
2. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939*. Rīga: Latvijas Universitāte, 1939, 108. lpp.
3. Krastiņš J., Treigūts O., Upmanis E. LU Arhitektūras fakultāte (1919–1944). No: *Latvijas arhitektūras meistari*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1995, 14. lpp.

4. LVVA, 7427. f., 1. apr., 1391. l., 7. lp.
5. *Valdības Vēstnesis*, 1923, 26. jūnijs.
6. Latvijas Nacionālais vēstures muzejs (LNVM), VN 9665, 1. lp.
7. Mintauris M. *Arhitektūras, mantojuma aizsardzības vēsture Latvijā*. Rīga: Neputns, 2016, 80. lpp.
8. LNVM, VN 9665, 99. lp.
9. LNVM, VN 9666:2, 44. lp.
10. LNVM, VN 9666:1, 269. lp.
11. LVVA, 1630. f., 2. apr., 2. l., 7. lp.
12. LVVA, 1630. f., 2. apr., 2. l., 9. lp.
13. LNVM, VN 9681, 1. lp.
14. Ārends P. Arhitektūra un baznīcas māksla Talsu novadā. No: Freijs A., Zīverts K. *Talsu novads: enciklopēdisks rakstu krājums*. Rīga: Grāmatrūpnieks, 1935.
15. Ārends P. Kā latvieši senāk istabas iekārtojuši un apgaismojuši. No: *Latvju tautas daiņas. 8. sēj.* Rīga: Literatūra, 1931.
16. Ārends P. Kuršu sēta. *Senatne un Māksla*, 1938, 1. aprīlis, Nr. 2, 79.–109. lpp.
17. Ārends P. Rīgas modernās sabiedriskās celtnes. *Senatne un Māksla*, 1939, 1. augusts, Nr. 3, 158.–168. lpp.
18. Ārends P. Latvijas celtniecības sasniegumi 20 gados. *Senatne un Māksla*, 1939, 1. janvāris, Nr. 1, 135.–157. lpp.
19. Ārends P. Celtniecības un etnogrāfijas pieminekļu aizsardzība un kopšana 1934.–1939. *Senatne un Māksla*, 1939, 1. aprīlis, Nr. 2, 11.–21. lpp.
20. Ārends P. *Sv. Pētera baznīca Rīgā*. Rīga: V. Tepfera izdevums, 1944, 3. lpp.
21. Ārends P. Arhitektūras un mākslas vēstures kursi Stokholmā. *Latvijas Arhitektūra*, 1938, 1. augusts, Nr. 2, 79. lpp.
22. *Valdības Vēstnesis*, 1938, 30. marts.
23. Latvijas vēstures institūts 1936.–1940. gadā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2010, Nr. 4, 132. lpp.
24. Grāpis A. *Es mirdams nemiršu*. Kapa piemineklis Rainim. Pieejams: <http://rmm.lv/2016/09/es-mirdams-nemirsu-kapa-piemineklis-rainim/> [skatīts 01.08.2018.].

Summary

Pēteris Ārends (1900–1960), while studying at the University of Latvia Faculty of Architecture, responded to suggestion of Pauls Kundziņš and commenced work at the Republic of Latvia Board of Monuments. He worked there until his departure from Latvia in the autumn of 1944, contributing to creation of the Open-Air Museum, participating in medieval ruin preservation and castle restoration design, preparing publications about various building and ethnographic monuments, as well as summarizing details on construction in the Republic of Latvia. Some of the projects realized by him still remain a part of contemporary Latvia. This article is based mainly on the Minutes recording the Meetings of the Board of Monuments that are stored at the National History Museum of Latvia.

Keywords: Pēteris Ārends, Open-Air Museum, ethnography, Faculty of Architecture, Board of Monuments.